

FOUCAULT'NUN ANTİKÇAĞ ÇALIŞMALARINDA ETİK ÖZNEİN KURULUMU

[The Establishment of Ethical Subject in Foucault's Antiquity Studies]

Cengiz Mesut TOSUN

Yrd. Doç. Dr, Mersin Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
cengiztosun@hotmail.com

Mehmet Berk

Ms, Mersin Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
mehmetberk@windowlive.com

ÖZET

Geçtiğimiz yüzyılın önemli isimlerinden Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde, antikçağın etik anlayışını ve bu çağda etik öznenin nasıl kurulduğu çözümlemektedir. Foucault, Yunanların "kendilik yönetimi" temasına bağlı olarak gelişen ahlak anlayışları üzerinden, "etik özne"yi, etik töz, özneleştirme kipi, asetizm biçimi (kendilik teknikleri) ve ahlaki erek (*telos*) olmak üzere dört yönüyle inceler. Yunanların yaşamlarını adeta bir sanat eserine çevirircesine yontma arzusuna dayanan bu etik kavrayış, Foucault'nun çalışmalarında *aphrodisia*, *chresis*, *enkrateia* ve *sophrosune* olmak üzere antikçağa ait olan dört kavram üzerinden irdelenmektedir. Bu çalışmamızda, Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde üzerinde durduğu *aphrodisia*, *chresis*, *enkrateia* ve *sophrosune* kavramlarından hareketle, Yunan kültüründe etik öznenin nasıl kurulduğunu ve Yunan ahlakının günümüz insanı için ne anlam ifade ettiğini tartışmayı amaçlıyoruz.

Anahtar Sözcükler: Foucault, *aphrodisia*, *chresis*, *enkrateia*, *sophrosune*.

ABSTRACT

Michel Foucault, who is one of the important names of last century, analyzes the ethical view of Ancient times and how the ethical subject was established in this era in his book titled *The History of Sexuality*. Foucault examines the ethical subject in four ways as ethical substance, subjectivism, the form of ascetism (techniques of self) and moral appeal (telos) through the approaches of ethics developed by Greeks' "self-management" theme. This ethical conception based on Greeks' desire to sculpt their lives into a work of art is examined through four concepts belonging to Antiquity, including aphrodisia, chresis, enkrateia and sophrosune in Foucault's works. In this work, we aim to discuss how ethical subject in Greek culture is established and what Greek morality means for today's people, moving from the concepts of aphrodisia, chresis, enkrateia and sophrosune, which Foucault considers in his *History of Sexuality*.

Keywords: Foucault, , aphrodisia, chresis, enkrateia, sophrosune.

Giriş

Bilgi sistemleri ve iktidar ilişkileri üzerine eğildiği arkeolojik ve soybilimsel çalışmalarının ardından, son dönemi itibariyle Foucault'nun tüm ilgisinin etik alanına kaydığı, Hıristiyanlık üzerinden antikçağa uzanan ahlaki bir soruşturma üzerine yoğunlaştığı görülür. Foucault'nun 1960'lı yıllardan başlayıp 1970'li yılların ilk yarısına kadar uzanan çalışmalarındaki “öznenin iktidar-bilgi sistemleri dahilinde kurulan bir kurgu olduğu” düşüncesinin yerini, artık “kendi kendini kuran etik özne” düşüncesi alır. Özellikle 1980 yılından 1984 yılındaki ölümüne kadar geçen dört yıllık süreçte, Hıristiyan kültürü ve Antikçağ üzerine odaklanan Foucault'nun son dönemi, aynı zamanda “etik özne”yi sorunsallaştırdığı bir dönem olarak karşımıza çıkar.

Foucault, ilk basımı 1976 yılında yapılan *Bilme İradesi* adlı eserinde, arka planında iktidarın olduğu kurumsal bir kışkırtma sonucu bir bilme talebinin merkezine yerleşen “cinsellik” söylemi ile iktidar ilişkileri arasındaki bağı deşifre etmektedir. Cinselliğin Tarihi ismiyle altı cilt¹ olarak hazırlanması planlanan projenin ilk kitabı *Bilme İradesi*'nde Foucault, cinselliği, iktidar teknolojilerine yoğunlaştığı arkeolojik ve soykütüksel çalışmalarıyla süreklilik içinde ele alır ve -kendi ifadesiyle- “psikanalizin arkeolojisi”ni² yapar. Bu çalışmasında Foucault, 16. yüzyılın sonlarından itibaren sürekli artarak kurumsal bir bilme istencinin konusu olan cinsellik söyleminin köklerini itiraf pratiği üzerinden ortaçağda aramaktadır. Batı insanının adeta bir “itiraf hayvanı”na dönüştüğü, cinselliğin baskılandığı varsayımından hareketle kendi cinselliğine dair hakikatleri deşifre etmek için kışkırtıldığı tespitini yapar.

Modern cinsellik tarihinin önemli ölçüde Hıristiyan kültürüyle biçimlendiğini söyleyen Foucault, (Foucault, 2007, s. 24) modern dönemde psikanalizin üstlendiği “kişinin kendisine dair hakikatleri deşifre etmesi” pratiği ile ortaçağda günah çıkarma ritüeliyle kurumsallaşan itiraf tekniği arasında bir süreklilik olduğunu düşünür. Son üç asırdan beri artan bir söylem patlamasıyla Batı dünyasının merkezine yerleşen cinselliğe dair deşifrelerin, iktidar ilişkileri zemininde irdelendiğinde, ortaçağ ile aynı tarihsel şebeke içinde yer aldığını belirtir. Her iki dönemde de cinselliğe ilişkin gözetlenebilir ve denetlenebilir özneler yaratılma amacı taşındığını düşünen Foucault, 18. yüzyıldan verdiği örneklerle

1 *Bilme İradesi* adlı eserin ilk basımının arka kapağında, serinin sonraki kitapları “Ten ve Beden”, “Çocukların Haçlı Seferi”, “Kadın, Histerik Anne”, “Sapıklar” ve “Nüfuslar ve Irklar” olarak ilan edilir fakat basılması planlanan bu kitapların hiçbiri yayımlanmaz. 1984 yılındaki bir kitap tanıtımında Cinselliğin Tarihi projesi, “*Bilme İradesi*”, “*Hazların Kullanımı*”, “*Kendilik Kaygısı*” ve “çok yakında” ibaresiyle “*Tenin İtirafı*” olmak üzere dört cilt olarak ilan edilmiştir fakat Hıristiyan kültürüne yoğunlaştığı *Tenin İtirafı* adlı eseri de, Foucault'nun ölümünün ardından yayımlanmamıştır (Eribon, 2012, s. 346-347).

2 Foucault, klasik çağdan beri geliştiği biçimiyle cinsellik tertibatının “psikanalizin arkeolojisi” olarak değerlendirilebileceğini kaydeder (Foucault, 2007, s. 98).

iktidarın odağında artık “nüfus”un olduğunu, beslenmeden konut biçimlerine, doğurganlık oranlarından ilk cinsel ilişkiye başlama yaşına kadar geniş bir çerçevede cinselliğe dair iktidar tarafından merkezi bir bilme talebi yansıtıldığını dile getirir. Çünkü üretilen bilgi³ ile cinsellik, toplumsal olarak denetlenebilir ve yönetilebilir hale gelmekte ve iktidar, üretilen bilgi aracılığıyla insanların yatak odalarına kadar sızabilmektedir. Çocukların cinselliğinden, yetişkinlerin cinsel hayatına, eğitim kurumlarından sağlık kurumlarına kadar üremeye yönelik olarak düzenlenmeyen ya da onun tarafından çehresi değiştirilmeyen hiçbir şeyin söz hakkı kalmamıştır (Foucault, 2007, s. 12). Foucault’ya göre iktidarın cinsellik ile irtibatı yeni değildir, ilkçağdan beri iktidar, bilme ve cinsellik arasındaki ilişkinin temel kipi olmuştur (Urhan, 2013, s. 332).

Foucault’nun altı cilt olarak tasarladığı Cinselliğin Tarihi projesi, çalışmalarının evrildiği yön açısından önemli değişikliklere uğramıştır. Çalışmalarında sıklıkla düzenlemeler yapmış, çalışma düzenini sürekli değiştirmiştir. İktidar-bilgi teknolojileri üzerine eğildiği çalışmalarıyla süreklilikler taşıyan 1976 tarihli *Bilme İradesi* adlı eseri, Foucault’yu, geç dönem çalışmalarının başlangıcını teşkil ettiği önemli bir sorunsalı çözümlenmeye iter. Modern dönemde cinsel söylemi büyük ölçüde biçimlendirdiğini düşündüğü Hıristiyanlığı ve itiraf tekniğini irdemek amacıyla Hıristiyanlık öncesi pagan kültürlerin analizine yönelen Foucault, Hıristiyanlıktan antikçağa geçerken “neden cinsel davranış ile buna bağlı etkinlik ve hazlar ahlaksal bir kaygı konusu olurlar?” sorusunu sormaktan kurtulmanın mümkün olmadığını kaydeder (Foucault, 2007, s. 126). *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinin ikinci kitabında dile getirdiği bu soru, Foucault’nun Hıristiyanlık üzerinden Antikçağ ahlakına girişinin ilk adımıdır çünkü antikçağ insanının ahlak anlayışında, cinsellik ve ahlak arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Foucault, artık cinselliğin iktidar ile olan bağına değil, cinselliğin ahlakla olan bağına konu edinmektedir. Fakat Foucault’nun *Bilme İradesi*’nde itiraf tekniği üzerine yaptığı soruşturma, son dönem çalışmalarında da etkisini sürdürmektedir.

Modern dönemde itiraf, insanların “kışkırtılarak” cinselliğe dair hakikatlerini söyleme etkinliğine dönüşmüştür. Nasıl ki ortaçağda rahip, insanların ruhlarından çekip çıkardığı itiraf ile insanlara dinsel bir arınma vaat ediyorsa, modern dönemde de psikanalist “ruhsal tedavi” vaat ederek insanları kendilerine dair hakikatleri deşifre etmeye yönlendirmektedir. Foucault’nun ortaçağda günah çıkarma ritüeliyle birlikte yer alan itiraf tekniğinin köklerini araştırırken karşılaştığı şey, bu pratiğin antikçağda oldukça farklı bir temayla yer bulduğuydu. Yunanlarda *parrhesia* sözcüğüyle karşılanan “hakikati söylemek” teması, Yunan kültüründe kişinin “kendi kendini yönetmesi” ile ilişkili olarak yaşama

3 Foucault, iktidarın bilgiye, bilginin de iktidara sürekli eklenildiğini, üretilen bilginin yeni iktidar etkilerine yol açtığını, iktidar ile bilginin karşılıklı olarak birbirini içerdiklerini düşünür (Urhan, 2013, s. 235-236).

sanatlarına dolanan etik bir kaygıyla bağımlıydı.

Foucault'nun, 1980-1984 yılları arasındaki derslerinde ve seminerlerinde sıklıkla *parrhesia* kavramına yoğunlaştığı görülür. Felsefi anlamıyla, Yunan-Roma kültüründe kişinin kendi isteğiyle yaşamı hakkında verdiği bir izahat olarak *parrhesia*⁴, kişinin dıştan gelen bir zorlama veya iktidar tarafından yaratılan kurumsal kışkırtma ile kendine dair hakikatleri söylemesi temasından oldukça farklı bir anlam taşımaktaydı⁵. Antikçağda “hakikati söylemek”, kişinin kendi üzerine kurduğu hakimiyet ile ahlak anlayışlarını yansıttıkları, “kendilik yönetimi”yle sıkı bir ilişki içinde geliştirdikleri bir tekniktir. Bu bağlamda felsefi *parrhesia*'nın temeli, dünyayı kişinin kendisiyle ilişkisi için bir sınama zeminine dönüştüren ve bir yaşam sanatı ile neticelenen kendilik bakımı, kendiliğin dönüşümü ve kurtuluşudur (McGushin, 2007, s. 148). Buna karşın *parrhesia* kullanan *parrhesiastes*, sadece hakikati söyler; bu açıdan doğayı anlatan bir bilge, gelenek adına *tekhne* öğreten bir üstad değildir (Foucault, 2011b, s. 25). *Parrhesiastes*, insanları kendileri için kaygı duymaya, kendileri ile ilgilenmeye, kendilerine özen göstermeye (*epimeleia heautou*) çağıran kişidir.

Foucault'nun ortaçağda kurumsallaşmış olan “itiraf tekniği” üzerinden “hakikati söylemek” temasına dair yaptığı bu soruşturma, ahlak alanına adım attığı ilk çalışmalarından biridir. Her ne kadar başlı başına bu temayı konu alan bir kitap veya makale yayımlanmamış olsa da, 1980 ve 1984 yılları arasındaki Collège de France derslerinde ve seminerlerinde⁶ sıklıkla bu tema üzerine dikkatini verdiği görülür. Hakikati söylemek teması üzerine Yunanların “kendine özen göster” (*epimeleia heautou*) ilkesi üzerinden “kendilik bakımı” ile kendi yaşamlarını bir sanat eserini dönüştürme, sonraki nesillere güzel bir varoluş anısı bırakma kaygısı güttükleri ahlak anlayışları, Foucault'nun Antikçağ ahlakına dair en çok dikkatini çeken şeylerden biriydi. Cinselliğin nasıl olup da ahlaki bir sorun haline geldiğine dair soru da, Foucault'nun “etik töz” olarak kaydettiği “aphrodisialar” ile cevaplanmaktaydı. Yunanlar, etik tözü işleyerek, çeşitli teknik ve pratiklerle kendileri üzerinde iktidar uygulayarak, kendileri üzerinde etik bir dönüşüm gerçekleştirme amacı taşımaktaydılar.

4 *Parrhesia*, etimolojik olarak “her şeyi söylemek”tir (açık sözlülük, açık yüreklilik, açık konuşma, konuşma özgürlüğü) (Foucault, 2015, s. 308). Euripides'in tragediyalarından başlayarak bu sözcüğün izini süren Foucault'ya göre Sokrates, antikçağda, insanları yaşamları hakkında izahat vermeye davet eden, insanların sözleri ile eylemleri arasındaki uyumu ölçen, insanları kendilerine özen göstermeye çağıran bir *parrhesiastes* olarak karşımıza çıkar.

5 Foucault, antikçağ ahlakındaki *epimeleia heautou* ilkesine dayalı “hakikati söylemek” temasının Hıristiyanlığa geçişle birlikte keskin bir dönüşüm geçirdiğini belirtir. Foucault'ya göre bu “kendilik kültürü, Hıristiyanlığın denetimine geçtiği andan itibaren, *epimeleia heautou* esas olarak, aslında papazın işi olan *epimeleia tôn allôn*'a (başkaları adına kaygılanmak) dönüştüğü ölçüde, bir pastoral iktidarın uygulanmasının hizmetine sokulmuştur” (Foucault, 2014, s. 218).

6 Foucault'nun 1983 sonbaharında California Üniversitesi'nde verdiği seminer, *parrhesia* araştırmaları açısından dikkat çekicidir. “Söylem ve Hakikat” adıyla altı ders olarak verilen seminerde Foucault, bu pratiğin Antikçağdan Ortaçağa değin izini sürmektedir. “Fearless Speech” adıyla kitap haline getirilen bu seminer, Türkçeye “Doğruyu Söylemek” adıyla çevrilmiştir.

Bilme İradesi eseri ile başlayan bu odak değişimi, Foucault'nun son dönem çalışmalarında göze çarpan en önemli değişikliklerden biridir. Foucault, özellikle 1980-1984 yılları arasında, artık bireyin “özne” olarak iktidar ilişkileri ve bilgi sistemleri dahilinde nasıl kurulduğunu değil, kişinin kendi üzerine iktidar uygulayarak, kendini nasıl etik özne olarak kurduğunu ilgilendirmekteydi. Antikçağ insanında keşfettiği bu büyük farklılık, Foucault için çözümlenmesi gereken kayda değer bir temaydı.

Foucault'nun Antikçağ incelemeleri yorumcular tarafından tartışma konusu olmuştur. Çünkü Foucault geç dönem çalışmalarında, arkeoloji ve soybilim dönemleri olarak adlandırılan dönemlerine kıyasla keskin “özne” eleştirilerine farklı bir boyut getirmiştir. Modern iktidar ilişkileri ve bilgi sistemleri çözümlenmelerinde öznenin “birbirine özdeş olmayan bir biçim” (Foucault, 2014, s. 234) ve “hümanist bir gizemleştirme” (Best ve Kellner, 2011, s. 71-72) olduğu fikrine ulaşan Foucault, artık kurulan değil, kendi üzerine iktidar uygulayarak kendini kuran, kendini etik olarak dönüştüren, etik bir ereğe yönelen antikçağ insanını ve antikçağın “kendilik kültürü”nü konu edinmektedir. Fakat Foucault, çalışmalarının seyri açısından bir “kopuş” olduğunu düşünmez. Foucault, en başından beri ilgisinin özne ve hakikat arasındaki ilişki olduğunu, iktidar-bilgi sorununun özne ile hakikat arasındaki ilişkinin analizinin yapılmasını sağlayan bir araç olduğunu kaydeder (Foucault, 2014, s. 233). Çalışmalarında tahakküm ve iktidar teknolojilerini fazlaca vurguladığını fakat ilgisinin giderek “bireysel egemenlik teknolojileri” olarak ifade ettiği “benlik teknolojileri”ne kaydığını söyler (Foucault, Gutman ve Hutton, 2001, s. 27-28).

Bu çalışmamızda, Foucault'nun iktidar-bilgi teknolojileri analizlerinin ardından “benlik (kendilik) teknolojileri” üzerine yoğunlaştığı antikçağ çözümlenmelerinden hareketle, antikçağın ahlak anlayışını ve antikçağda etik öznenin hangi kavramlar ve terimler üzerinden kurulduğunu göstermeyi amaçlıyoruz.

1. Foucault'da Ahlak ve Etik

Foucault, ilk basımı 1984 yılında yapılan *Hazların Kullanımı* adlı eserinde, bir “ahlak tarihi” yapmak isteyen, öncelikle bu sözcüğün karşıladığı farklı gerçeklikleri göz önünde bulundurması gerektiğini söyler (Foucault, 2007, s. 140). Ahlakı, *ahlak yasası*, *gerçek davranış* ve *etik* olmak üzere üç boyutuyla inceleyen Foucault, ahlakı “kişilere ve guruplara, aile, eğitim kurumları, kilise gibi çeşitli buyurucu aygıtlar aracılığıyla önerilen bir değerler ve eylem kuralları bütünü” olarak görür (Foucault, 2007, s. 137).

Ahlaki edimlerin hangilerinin yasak ve hangilerinin serbest olduğunu belirleyen “ahlaki yasa” ile kişilerin bu yasa karşısındaki “gerçek davranış”ları arasındaki farka dikkat çeken Foucault'ya göre, bir yasa ile o yasaya göre ölçülebilen davranışın birbirine karıştırılmaması gerekir. Belli türden davranışlar için bir eylem kodu verildiğinde, o eylemin ahlaksal öznesi için birçok davranış biçimi yaratılabilir. Örneğin, “karıkocaya katı ve karşılıklı bir sadakat ve sürekli bir üreme iradesini öneren bir cinsel buyruklar kodunu ele alalım; böylesine katı bir çerçevede bile, bu ölçülülüğü uygulamanın, yani ‘sadık olma’nın farklı biçimleri vardır” (Foucault, 2007, s. 138). Bununla birlikte bu farklılıklar, kişinin kurallarla olan bağlantısını kurma ve kendini onu uygulama zorunluluğuna bağlı hissetme biçiminde de ortaya çıkabilir. Buna “öznelleşme kipi” olarak dikkat çeken Foucault’ya göre kişi, sadakat ilkesine içinde yaşadığı toplumsal grubun bir parçası olduğundan dolayı uyabileceği gibi, kendisini ayakta tutma ya da yaşatma sorumluluğunu üstlendiği ruhsal bir geleneğin mirasçısı olarak gördüğünden dolayı da uyabilir. Tüm bunlardan farklı olarak, kişi, kendi yaşamına soyluluk ya da mükemmellik ölçütlerine uyacak bir biçim verme isteği de taşıyabilir (Foucault, 2007, s. 138-139).

Foucault, etiği ise “ahlakın bir alt kümesi” olarak düşünülmesine olanak verecek şekilde (Urhan, 2013, s. 354-355), kişinin kendisi ile kurduğu ilişki olarak görmektedir. Foucault'nun son dönem çalışmalarında üzerine yoğunlaştığı alan, kişinin kendisi ile tekil bir kendilik ilişkisi kurduğu “etik”tir. Foucault'nun ahlak ile etik arasında yaptığı bu ayırım, son dönem çalışmalarında merkezi bir öneme sahiptir zira kişinin kendi kendisi ile kurduğu ilişki olarak etik, insanın evrensel bir yasa ile ilişkisinde değil, kendisiyle kurduğu öznel kendilik ilişkisi bağlamında düşünülmektedir.

Foucault'ya göre edimler ya da davranışlar, insanların kendilerine dayatılmış ahlaki reçeteler karşısındaki gerçek tutumları olmaktadır. Foucault, hangi edimlere izin verildiği ya da hangilerinin yasaklandığı ve mümkün olan farklı tutumların pozitif ve negatif değerini belirleyen kodu, bu edimlerden ayırmak gerektiğini vurgular. Fakat Foucault için söz konusu olan şey, ahlaki reçetelerin kendi başına ayrıştırılmamış olan ama açık olarak büyük önem taşıyan, bireyin kendini kendi eylemlerinin ahlaki öznesi olarak nasıl kurması gerektiğini belirleyen kendilikle ilişkidir (Foucault, 2014, s. 205). Bu “kendilikle ilişki”yi etik olarak adlandıran Foucault, bireyin kendisini kendi eylemlerinin ahlaki öznesi olarak kurması için uyguladığı tüm pratiklere de asetik⁷ pratikler

7 “Pratik talim” olarak *askesis*, kişinin kendisini disiplin altına almak için uyguladığı bir içsel edimdir (Urhan, 2013, s. 344). Foucault, ahlaksal *askesis*'in antikçağda site içinde ve başkalarına karşı oynayacak bir rolü olan özgür insanın *paideia*'sının bir parçası olduğunu aktarır. “Jimnastik, dayanıklılık idmanları, müzik ve erkeksi, katı ritimlerin öğrenimi, avın ve silahın kullanılmasının öğrenilmesi, kişinin başkalarına olan saygıdan hareketle kendi kendine saygı duymasını sağlayan *aidos*'un benimsenmesi; bunların hepsi hem sitesine yararlı olacak erkeğin eğitimini, hem de kendi kendine hakim olmak isteyen kişinin ahlaksal idmanını oluştururlar” (Foucault, 2007, s. 177-178).

demektedir (Foucault, 2014, s. 222).

Foucault, yaptığı antikçağ çözümlerinden hareketle kavradığı etik anlayışında, kişinin kendini oluşturma yönteminin dört temelinde söz etmekte ve antikçağ insanının kendini etik olarak inşası sürecinin kendilik kültüründeki etik töz ile birebir ilişkisi olduğunu düşünmektedir. Etik töz, özneleştirme (tabi kılma) kipi, kendilik teknikleri (asetizm biçimi) ve kişinin kendi üzerine yönelttiği tüm etik çalışmalarının amacını karşılayan ahlaki erek (*telos*) olmak üzere, kişinin kendisiyle kurduğu ilişkisinin dört temel yanına dikkat çeken Foucault, bu dört temel yanın hem birbirinden bağımsız hem de birbiriyle ilişkili olduğunu kaydetmektedir. Bu dört temel ilki olan etik töz, “ahlaksal davranışın ana malzemesi nedir?” sorusunun karşılığıdır. Tabi kılma kipi ise “bireyler bir davranış kuralıyla ilişkilerini nasıl kurarlar” sorusunun cevabına ilişkindir. Etik bağlılığın kişide nasıl özel bir dönüşüme yol açacağını karşılığı *asketizm*'dir ve son olarak, etik öznenin nasıl bir varlık kipini amaçladığı sorusu ise *telos*'a karşılık gelmektedir (Urhan, 2013, s. 339).

Foucault'nun antikçağa ilişkin “yaşama sanatlarının iki ilkesi” saydığı *gnothi seauton* (kendini bilmek) ve *epimeleia heautou* (kendine özen göstermek) nosyonları, antikçağ ahlakının temelinde yer bulan iki ünlü buyruktur. Antik kültürde birbirleriyle çerçevelenerek anlaşılan bu iki buyruk, antikçağ insanının kendi üzerine yaptığı tüm etik çalışmalar açısından merkezi öneme sahiptir. Foucault'nun “kendilik etiği” olarak isimlendirilebilecek etik anlayışı açısından, öznenin kullandığı teknik ve pratiklerle kendisini etik olarak kurması, *aphrodisia* olarak bilinen etik tözün işlenmesine bağlıdır. Özneleştirme kipinin karşılığı olarak *chresis* kavramı üzerine duran Foucault, *enkrateia* sözcüğü ile de antikçağın asketizm biçimini irdeler. Antikçağ insanının etik anlayışının ereğine işaret eden *sophrosune* ise *telos*'a karşılık gelmekte ve antikçağ insanının ahlak anlayışının hedefi olan bir özgürlük durumuna işaret etmektedir.

2. Cinsellik ve Etik Öznenin Kurulumu

Yunan toplumunda bizler için yeni sayılan “cinsellik” gibi bir sözcüğü bulmak oldukça zordur. Yunanlar, bizlerin “cinsel ilişki” diye adlandırdığı eylemleri belirtmek için yuvarlak ve belirsiz terimler kullanırlar; *Sunousia*, *homilia*, *plesiasmos*, *mixis*, *ocheia* bunlardan bazılarıdır. Foucault'ya göre, tüm bu hareket, eylem ve pratiklerin bir arada düşünülmesine yol açan kategorinin kavranması çok güçtür. Yunanlar, bunu ifade edebilmek adına büyük bir doğallıkla “ta aphrodisia” olarak isimleştirilmiş bir sıfat kullanmışlardır (Foucault, 2007, s. 145).

Yunanların “Aphrodit'in işleri, edimleri” (*erga Aphrodites*) olarak ifade ettikleri aphrodisialar, belli

bir haz biçimi sağlayan eylemler, hareketler ve ilişkilerdir (Urhan, 2013, s. 365). Foucault, Yunan toplumunun ahlak anlayışındaki etik töz olarak ifade ettiği aphrodisialar konusunda, Yunanların bu sözcüğe anlamı itibariyle sınır biçmek gibi bir kaygı taşımadıklarını belirtir. Foucault, “belli bir haz biçimi sağlayan eylemler, hareketler ve temaslar” (Foucault, 2007, s. 148) olarak ifade ettiği aphrodisiaların, “ahlakın hammaddesi” olduğunu (Foucault, 2014, s. 205) ve cinsel davranışta etik töz olarak kabul edilen öğelerin bu kavram çerçevesinde anlaşılabilirliğini kaydeder (Foucault, 2007, s. 146).

Foucault'nun *Hazların Kullanımı*'nda dile getirdiği “neden cinsel davranış ile buna bağlı etkinlik ve hazlar ahlaksal bir kaygı konusu olurlar?” sorusu, hazlar ve zevklerle ilgili tüm edimlere işaret eden ve genel olarak isimleştirilmiş bir sıfat olan “aphrodisialar” ile cevap bulmaktadır. Çünkü “Yunanlar yalnızca kendiyile ilişkiyi icat etmekle kalmamış, bunu cinsellikle ilişkilendirmiş, cinsellik içerisinde düzenlemiş ve ikilemişlerdir. Kısacası, Yunanlarda kendiyile ilişki ve cinsellik arasında iyi temellendirilmiş bir karşılaşma gerçekleşmiştir” (Deleuze, 2013, s. 121). Estetik bir kaygı taşıyarak yaşamını bir sanat eserine dönüştürebilmek için kendi üzerine yönelen antikçağ insanı, Foucault'nun “ahlakın hammaddesi” saydığı etik tözü (aphrodisia) işlemekte ve kendisiyle kurduğu ilişki bağlamında, kendini etik özne olarak inşa etmektedir. Fakat Foucault'ya göre “ahlaksal bir tutumun birliğine gönderme yapmayan kısmi bir ahlaksal eylem, kendiliğın ahlaksal olarak oluşumuna çağrıda bulunmayan ahlaksal tutum ve 'özneleştirme kipleri' olmaksızın bir özne oluşumu olamaz” (Foucault, 2007, s. 140).

Foucault'nun antikçağ araştırmalarında özneleştirme/tabii kılma kipine karşılık gelen kavram, Yunanların hazların kullanılışı diye adlandırdıkları şeyin stilini belirlemeye yönelik olarak *chresis*'tir. Foucault, *chresis aphrodision* olarak ifade edilen bu kavramın genel olarak cinsel etkinlik için kullanıldığını kaydeder. Fakat *chresis* terimi, aynı zamanda insanın cinsel etkinliğini sürdürme şekline, bu konuda davranma biçimine, bu etkinlik ve deneyime yaşamında verdiği yere, cinsel etkinliği gerçekleştirdiği koşullara da işaret eder (Foucault, 2007, s. 158-159). Hazların ve zevklerin stilini belirlemeye yönelik olan bu tür bir “buyruk altına girme kipi” ile Yunanların Tanrıları kızdırmamak, sitenin kanunlarına uymak gibi amaçları da vardır fakat Foucault, Yunanların verili olarak buldukları “ahlaki bir yasaya boyun eğmek” düşüncesinden kesinlikle uzak olduklarını vurgular. Tanrısal inançlar, Yunan ahlakının oldukça dışında kalmaktadır.

Yunanlar açısından hazlar ve arzular, sönmümlendirilmesi, baskılanması gereken duygulara karşılık gelmezler. Ahlak anlayışları itibariyle Yunanların amaçladıkları şey, hazların kullanılışına, zevklere

ve arzulara biçim vermektir. Yunanlar, cinsel etkinliklerin ahlaki olarak sınırlarını çizmek, hangi cinsel deneyimlerin meşru olduğunu tespit etmek gibi bir düşünceden katıyen uzaktırlar. Bu bağlamda, Foucault için Yunanlardaki bu perspektifin ahlaksal düşünce açısından önemi, eylem, arzu ve hazzın “eyleme götüren arzu, hazza bağlı eylem ve arzuyu doğuran haz” olarak dairesel bir dinamik oluşturmasında yatmaktadır. Foucault, aphrodisiaların etik dokusunu oluşturan şeyin arzu, haz ve eylemin bu dairesel dinamiği olduğunu söylemektedir (Urhan, 2013, s. 366).

Chresis'i “ihtiyaç, “zaman” ve “statü” olmak üzere üç boyutuyla irdeleyen Foucault'ya göre Yunanlar, hazzın, bir arzunun coşkusuna doyum sağlamadığı durumlarda söndüğünü bilmekteydi. Bu sebeple aphrodisiaların ihtiyaca göre düzenlenen kullanılışındaki amaç hazzı yok etmek değildi, hazzı olabildiğince ayakta tutmayı amaçlıyorlardı (Foucault, 2007, s. 160). Cinsel deneyime dair bir kurallar bütünü oluşturma amacından uzak olan Yunanlar için önemli olan şey, hazlar ve arzular konusunda itidalli olmaktır. Yunan toplumunda cinsel etkinlik, doğal ve gerekli bir ilişki biçimi olarak ele alınmaktadır.

Chresis'in ikinci boyutuna karşılık gelen “zaman”, Yunan düşüncesinde “*kairos*” düşüncesi ile temellendirilmektedir. Foucault, hazları ve arzuları kullanmayı bir sanat haline getirmeyi amaç edinen Yunanların önem atfettikleri esas noktanın, *kairos*'u, yani “en uygun an”ı belirlemek olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin Platon, *Yasalar*'da hazzı ve acıyı “doğal olarak fişkırان iki pınar”a benzetmekte, hazdan ve acıdan gerektiği yerde ve gerektiği kadar alan her canlının mutlu olacağını söylemektedir; “...yasalar üzerine çalışan kişilerin neredeyse bütün araştırması kentlerdeki ve bireysel alışkanlıklardaki haz ile acı durumlarıyla ilgilidir; çünkü acı ve haz doğal olarak fişkırان iki pınar gibidir: bunlardan gerektiği yerde, gerektiği zaman, gerektiği kadar alan, devlet olsun, birey olsun, her canlı varlık mutlu olur, buna karşılık bilinçsizce ve zamansız alan, mutsuz yaşar” (Platon, 2007, 636d/e).

Chresis'in üçüncü ögesi ise “statü”dür çünkü hazları kullanma sanatı, kullanan kişiyi ve onun statüsünü yakından ilgilendirmektedir (Foucault, 2007, s. 163-164). Foucault'ya göre “itidal, gayet düzenli bir biçimde, herhangi birine değil de, ayrıcalıklı bir biçimde, site içerisinde bir yeri, bir statüsü ve sorumluluğu olan kişilere ait olan -ya da en azından olması gereken- nitelikler arasında düşünülmüştür” (Foucault, 2007, s. 165). Özünde bir “erkek ahlaki”⁸ olan Yunan ahlakı, toplumun

8 Foucault, Yunanların cinselliğe bakışları itibariyle “liberter” oldukları görüşüne katılmaz. Foucault'ya göre Yunan ahlakı özü itibariyle bir erkek toplumunun ahlakıdır ve bu toplumda kadınlar baskı altındadır. Kadınların zevki, bu ahlak anlayışı içinde önem taşımamakla birlikte, Yunan toplumu içinde kadının konumu ve cinsel yaşamları, babaya, veliye, kocaya bağlılık statüsüne göre belirlenmektedir (Foucault, 2014, s. 197).

her kesimi için düşünölen bir ahlak olmadığı gibi, statöleri bakımından sadece küçük bir elit kesim için uygun görölen bir ahlaktır. Özgürlüğün, “etiğın ontolojik koşulu” olduğunu söyleyen⁹ Foucault, özgürlüğün etik olarak hayata geçirilmesi gerektiğı düşüncesindedir. Bu bağlamda, Yunan toplumunda köle olan birinden kendi üzerine etik çalışma yapması beklenmez. Yunan-Roma ahlakında herkes için geçerli olan birkaç temel kuralın dışında cinsel ahlakın, statöler ve seçilen amaçlar tarafından belirlenen yaşama biçiminin parçası olduğunu düşünölür (Urhan, 2013, s. 373).

“Kendini tutmak”, “kendine hakim olmak” (self-control) anlamlarına gelen *enkrateia* ise (Preus, 2007, s. 102), Yunan toplumun asezizm biçimini yansıtan, kendilik tekniklerine işaret eden bir kavramdır. *Enkrateia*, kişinin kendisini bir ahlaki özne olarak kurması için kendilik karşısında sahip olması gereken tutumdur (Urhan, 2013, s. 272). Foucault, *enkrateia* teriminin, “genel olarak kişinin kendisine hükmetmesinin dinamiğine ve bunun gerektirdiğı çabaya” gönderme yaptığına dikkat çeker (Foucault, 2007, s. 168). Kişinin kendiyle kurduğı ilişki bağlamında “kendi üzerine iktidar uygulaması” olarak anlaşılabilir olan *enkrateia*, Foucault'nun antikçağ çalışmalarında “haz ahlakına gerekli olan ve hazların iyi kullanılmasında kendini açıklayan bir tutum” olarak karşımıza çıkmaktadır (Foucault, 2007, s. 166).

Foucault, *enkrateia*'nın uzun süre *sophrosune* terimi birlikte, hatta kimi zaman birbirlerinin yerine kullanıldığına, *enkrateia* ve *sophrosune*'nin ilk kez sistematik olarak Aristoteles tarafından birbirinden ayrı olarak ele alındığına dikkat çeker (Foucault, 2007, s. 167). Bir tutum olarak *enkrateia*'nın *sophrosune* ile olan bu yakınlığı, Platon'un diyaloglarında da göze çarpmaktadır. Örneğın, Kallikles “kişinin kendi kendine kumanda etmesi”nin (auton heauton archein) ne olduğunu sorduğında, Sokrates “bilge olmak ve nefesine hakim olmak (*sophrona onto kai enkrate auton heautou*) cevabını vermektedir. Platon ise “itidal (*sophrosune*), kimi haz ve arzular üzerinde kurulan bir düzen ve hakimiyettir (*kosmos kai enkrateia*)” derken, *enkrateia* terimine gönderme yapmaktadır (Foucault, 2007, s. 166-167).

Birbirine oldukça yakın anlamlar taşıyan bu iki terim, Foucault'ya göre kendilikle ilişki ve kendilik yönetimi açısından ele alındığında, kişinin nefis ilişkilerinin farklı biçimlerine gönderme yaparlar. Foucault, Yunan ahlakında ahlaki ereğeye (telos) karşılık gelen *sophrosune*'nin koşulu durumundaki *enkrateia*'nın, “karşı koymayı ya da mücadele etmeyi sağlayan, arzular ve hazlara egemen olunmasını güvence altına alan etik bir kendine hakimiyet” ile belirlendiğini, fakat *sophrosune*'nin ise, “kişinin

9 “Özgürlük, etiğın ontolojik koşuludur. Ama etik, özgürlüğün aldığı düşünölmüş biçimdir” (Foucault, 2014, s. 225)

'tanrılara ve insanlara karşı davranılması uygun olan biçimde' davranmasını, yani yalnızca itidalli değil aynı zamanda da inançlı, adil ve cesur davranmasını sağlayan bir durum" olduğunu kaydetmektedir (Foucault, 2007, s. 167).

Aristoteles'e göre *sophrosune* -Foucault'nun aktarımıyla- "öznenin, özgür iradesiyle akla uygun eylem ilkelerini seçmesi, bunları izleme ve uygulama yeteneğine sahip olması ve böylece tutumda duyarsızlıkla aşırılıklar arasındaki 'orta yolu' bulması (ki bu orta yol, her iki tarafa aynı mesafede değildir, duyarsızlığa oranla aşırılıklardan çok daha uzaktadır) ve böylece deneyimlediği itidalden zevk almasıdır" (Foucault, 2007, s. 167). Aristoteles, "*Nikomakhos'a Etik*" adlı yapıtında sadece *enkrateia* ve *sophrosune* arasında bir ayırım yapmakla kalmaz, aynı zamanda bu iki kavramın karşıtları arasındaki farka da değinir. Kendine egemen olmayan biri ile haz düşkünü biri arasındaki farkı, ilkinin sebebini kişinin güçsüzlüğüne ve üzerinde yeterince düşünmemiş olmasına, diğerini ise bilinçli bir tercihle eylemesine bağlamaktadır. Aristoteles kendine egemen olmayan kişiyi "gereken her şeyi kararlaştıran ve erdemli yasaları olan, ama hiçbirinden yararlanmayan bir devlet"e benzetmektedir (Aristoteles, 2009, s. 147). Aristoteles'e göre "kendine egemen olmayan kişi ile haz düşkünü kişi farklı olsalar bile, birbirine benzer, her ikisi de bedensel hazların peşinden koşarlar, ama beriki bunu yapması gerektiğine inandığı için, ilki ise bunu yapmaması gerektiğine inanmasına karşın." (Aristoteles, 2009, s. 147).

Enkrateia'nın karşıtı olan ve bir "karakter kusuru" olarak görülen (Audi, 1999, s. 16) *akrasia*, "itidalsizlik gibi kötü ilkelerin özgür biçimde seçilmesi değildir; onu çok iyi yasalara sahip olan, ama o yasaları uygulamayı beceremeyen kentlere benzetmek gerekir; kendini tutmayan, elinde olmadığından, ya da bunlar üzerinde yeterince düşünmemiş olduğundan, kendini kapıp koyverir" (Foucault, 2007, s. 168). *Sophrosune*'nin karşıtı ise *akolasia*'dır (itidalsizlik) ve *akrasia*'dan farklı olarak, insanın bilerek ve isteyerek kötü ilkelerin peşinden gitmesi ve kendini en zayıf hazlara bile teslim etmekten zevk alması söz konusudur. Böyle bir tutuma sahip kişinin yaptığı eylem ve davranışlardan pişmanlık duyması söz konusu olmadığı gibi, tedavisi de mümkün değildir; "İşte bundan dolayıdır ki, kendini tutamayan insan iyileşebilir ve kendine hakim olmayı başarabilir. Bu anlamda *enkrateia*, *sophrosune*'nin koşuludur, kişinin itidalli (*sophron*) olabilmesi için kendi üzerinde uygulaması gereken çalışma ve denetim biçimidir" (Foucault, 2007, s. 168).

Enkrateia, hazların kullanımına dair kişinin kendi üzerine iktidar uygulaması, kendi üzerinde denetim sahibi olmasına işaret ederken, *enkrateia* ile farkları bağlamında açıklamaya çalıştığımız *sophrosune* ise, kendine egemen olmaya yönelik ulaşılmaya çalışılan bir duruma, bir özgürlüğe işaret eder ve

Foucault'nun antikçağ ahlak anlayışına dair dikkat çektiği *telos*'a karşılık gelir. Hazların kullanımı sırasında kendine hakim olma ve kendini tutma egzersizleriyle kendisine ulaşılmaya çalışılan durumun adı olan *sophrosune* bir özgürlük olarak belirginleşir (Urhan, 2013, s. 379). Nitekim Foucault, Yunanlarda hazları ve arzuları yönetmeye atfedilen bu önemin sebebinin “özgür olmak ve özgür kalabilmek” olduğunu söyler (Foucault, 2007, s. 179).

Yunanların “kendilik bakımı”na dayalı olarak temellendirdikleri etik anlayışları itibariyle ulaşmaya çalıştıkları nihai durum, Yunan ahlakında bir nevi özgürlüğe işaret eden *sophrosune*'dir. *Sophrosune*, Yunanların, aphrodisialar olarak tüm cinsel etkinlikler için adlandırdıkları etik tözü işleyerek, hazların kullanımına dair kendilerine has özneleştirme kipleri kullanarak, çeşitli pratikler ve tekniklerle kendileri üzerinde iktidar uygulayarak varmaya çalıştıkları duruma karşılık gelmektedir.

Sonuç

Foucault'nun son dönem çalışmalarına odaklandığımızda, Yunanların etik anlayışlarının günümüz insanı için ne anlam ifade ettiği sorusuyla karşılaşırız. Foucault, özellikle 1980 ve 1984 yılları arasındaki etik merkezli çalışmalarıyla antikçağın ahlak anlayışını günümüz insanı için bir model olarak sunmayı mı amaçlamıştır? Cinselliğin Tarihi adlı projesinin 1976 yılında çıkan ilk kitabı *Bilme İradesi*'yle itiraf tekniği üzerinden Hıristiyan kültürüne yönelen ve 1980 yılında Collège de France'da vermeye başladığı “Öznellik ve Hakikat” adlı derslerle tam olarak ahlak alanına adım atan Foucault'nun, Yunanların “kendilik kültürü”nü bizlere miras bırakıp bırakmadığı, henüz hayattayken çeşitli söyleşilerinde sonuçlandırmaya çalıştığı bir tartışmadır. Son yılları itibariyle, gerek 1984 tarihli *Hazların Kullanımı ve Kendilik Kaygısı* eserlerinin tartışmaya açık içeriğinden, gerekse *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinin son kitabı olarak ilan edilen ve antikçağ araştırmaları için anahtar rolü taşıyacak olan *Tenin İtirafı* adlı kitabının yayımlanmamış olmasından ötürü yoğun eleştirilere maruz kalan Foucault'nun Yunanların kendilik kültürü üzerine yaptığı çalışmalarının mahiyeti neydi? Foucault, antikçağ ahlakına dair yaptığı çalışmalarla bu ahlaki, ahlakın bir “altın çağı” olarak mı varsaymıştı?

Öncelikle Foucault, “kendi dönemimiz olmayan bir dönemde örnek alınacak bir değer bulunacağı kanısında” değildir (Foucault, 2014, s. 200). Kendisine antikçağ çalışmalarının günümüzle ilişkisi üzerine sorulan bir soruya cevaben, bir çözüm arayışı içinde olmadığını, bir sorunun çözümünün, başka insanların başka bir zamanda ortaya attıkları başka bir sorunun çözümünde bulunamayacağını belirtir (Foucault, 2014, s. 197). Ayrıyeten, Foucault için Yunanlar ahlak anlayışları itibariyle “liberter” olmadıkları gibi, Yunan yaşamının, günümüz insanı için dersler çıkarılacak veya örnek

alınacak kusursuz bir yaşam da olmadığını vurgular. Nihayetinde Yunan ahlakı katı bir ahlaktır ve toplumsal statü, bu ahlak anlayışı içinde önemlidir. Kadınların Yunan toplumu içindeki konumu da günümüz insanı için kabul edilebilecek bir durum değildir. Çünkü Yunan ahlakı -daha önce de belirttiğimiz üzere- bir erkek ahlakıdır ve kadının bu ahlaki tutum içerisinde zevki önem taşımamaktadır. Kadınların cinsel yaşamları dahi babaya, veliye, kocaya bağlılık statüsüne göre belirlenmektedir (Foucault, 2014, s. 197). Öyle ki, Foucault, Yunan ahlakı ile Hıristiyan ahlakı arasında, pek çok konuda önemli kopuşlar görmesine karşın, özellikle Yunanların katı ahlakları itibariyle kimi konularda da önemli süreklilikler görmektedir. Bu açıdan Foucault, kendilik kültürünün Yunanlardan sonra kaybolduğu ve bu kültürün üstünün örtüldüğü fikrine katılmamakla birlikte, bu kültürün Hıristiyanlıkla bütünleşmiş, yerinden edilmiş ve yeniden kullanılmış pek çok ögesiyle karşılaşabileceğimizi vurgular (Foucault, 2014, s. 218).

Foucault, geriye dönük bir köken (ursprung)¹⁰ araştırmasıyla, üstü örtülmüş arı bir ahlak bularak yeniden canlandırmak ve o ahlakı günümüz insanı için model olarak sunmak niyetinde değildir. Tersine, Foucault geçmişle sırf ölü olduğu için ilgilendiğini belirtir. Foucault'nun antikçağ insanına dair önemsendiği konu, kişinin kendisiyle kurduğu ilişki üzerine yaratılan bir etik kavrayıştır. Foucault, her ne kadar Yunan ahlakını bir tür “altın çağ” olarak günümüz insanına sunmamış olsa da, 17 Şubat 1982 tarihli Collège de France dersinde, kendilikle ilişkiyi politik iktidara direnişteki ilk ve nihai direniş olarak gördüğünü, bir “kendilik etiği” kurmanın acil, temel ve vazgeçilmez bir mesele olduğunu kaydeder (Foucault, 2015, s. 215-216).

Foucault'nun antikçağ insanının ahlak anlayışında dikkatini çeken en önemli nokta, Yunanların kendi yaşamlarını bir sanat eseri gibi yontmaya yönelik “varoluş sanatları”na sahip olmalarıdır. Bu açıdan Foucault, kendisine çarpıcı gelen noktanın, kendi toplumumuzda sanatın, bireylerle ya da yaşamla değil; sadece nesnelere ilintili bir şey haline gelmiş olmasıdır; “Peki ama, herkesin yaşamı bir sanat eserine dönüştürülemez mi? Niçin bir tablo ya da ev sanat eseridir de, kendi yaşamlarımız değil?” (Foucault, 2014, s. 203). Foucault'nun kendisiyle yapılan bir söyleşide sorduğu bu soru, Antikçağ çalışmalarının mahiyetini ortaya koymaktadır.

Kişinin “kendisiyle kurduğu tekil varlık ilişkisi” olarak etik, Foucault'nun son dönemi itibariyle ısrarla üzerinde durduğu bir konudur. Foucault, etiği bir değerler ve kurallar alanı olarak görmemekte,

10 Foucault, 1971 tarihli "Nietzsche, Soybilim, Tarih" adlı makalesinde, Nietzsche üzerinden köken (ursprung) ve soy (herkunft) ayrımlarına dikkat çekmektedir; “Değerlerin, ahlâkın, çileciliğin, bilginin soybilimini yapmak, tarihin tüm epizodlarını ulaşılamaz diye bir kenara bırakarak, bunların ‘kökenini’ aramak demek değildir” (Foucault, 2011a, s. 235)

kişinin kendisiyle kurduğu ilişki bağlamında düşünmekte ve kendililik yönetimine dayalı yeni bir etik kavrayış üzerine yoğunlaşmaktadır. Foucault için bir eylemin “ahlaksal” olarak adlandırılabilmesi için bir yasaya ya da bir değere uygun bir edime indirgenmesi şart değildir. Foucault, bu açıdan “her ahlaksal eylemin içinde olduğu gerçek ve gönderme yaptığı yasayla bir bağlantısı olduğu”nu reddetmez, fakat Foucault'nun dikkat çektiği konu, böyle bir eylemin aynı zamanda kendilikle ilişkiyi de içerdiği (Foucault, 2007, s. 140). Kişi, kendisiyle kurduğu ilişki bağlamında kendini değiştirip dönüştürerek, kendini etik özne olarak kurma olanağına sahiptir.

Foucault'nun bilgi sistemlerini ve iktidar ilişkilerini çözümlediği yapıtlarında özne, her ne kadar iktidar-bilgi teknolojileri dahilinde “kurulan” bir özneyse de, Foucault, son dönem çalışmalarıyla kişinin kendini etik özne olarak kurma imkanına dikkat çeker ve günümüz için bunun vazgeçilmez bir mesele olduğunu dile getirir. Foucault, Yunan ahlakını günümüz insanı için bir model olarak sunmaktan kaçınsa da, son dönem çalışmalarıyla “herkesin kendi yaşamını bir sanat eserine çevirebildiği”, kendilikle ilişki temelinde kurulacak yeni bir “kendilik kültürü”ne kapı aralamıştır. Bu ahlak anlayışında birey, herkes için geçerli bir evrensel yasaya uyması ile değil, kendisiyle kurduğu ilişki bağlamında kendini “etik özne” olarak kurmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (2009) *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Audi, R. (1999) *The Cambridge Dictionary of Philosophy Second Edition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Best, S., Kellner, D. (2011) *Postmodern Teori*, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G. (2013) *Foucault*, çev. Burcu Yalım, Emre Koyuncu, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Eribon, D. (2012) *Michel Foucault*, çev. Şule Çiltaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2007) *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011a) *Felsefe Sahnesi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011b) *The Course of Truth, The Government of Self and Others 2*, New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2014) *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015) *Öznenin Yorumbilgisi*, çev. Ferda Keskin, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M., Gutman, H. ve Hutton, P. H. (2001) *Kendini Bilmek*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Om Yayınevi.
- McGushin, E. F. (2007) *Foucault's Askēsis, An Introduction to the Philosophical Life*, USA: Northwestern University Press.
- Platon. (2007) *Yasalar*, çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Preus, A. (2007) *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, Plymouth: The Scarecrow Press.
- Urhan, V. (2013) *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.